DOI :https://doi.org/10.5281/zenodo.14835243

ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ହଜିଯାଇଥିବା ଇତିହାସ: ବଞ୍ଚିରହିଥିବା ସଂସ୍କୃତି

ମଙ୍ଗରାଜ ମହାପାତ୍ର

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ଢେଙ୍କାନାଳର ଇତିହାସ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ପାଠକ ଜାଣନ୍ତି। ଢେଙ୍କାନାଳର ଐତିହ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଅତି ପ୍ରାଚୀନ। ଅବିଭକ୍ତ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାରେ ଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ନଗର ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ଅନ୍ୟତମ। ଅତୀତରେ ଏହା ଭୌମ୍ୟକର, ଗଙ୍ଗ ବଂଶ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ଏକ ରାଜଧାନୀ ଥିଲା। ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ଏହିଠାରୁ ଯାଇ ଚୌଦ୍ୱାର କଟକରେ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ। ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ, ଲୋକକଥା ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ଏହି ନଗର ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ। ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳୀ, କରମୂଳ ଓ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ସମ୍ପର୍କରେ ଏବଂ ନାଧରା ରାମଚଣ୍ଡୀଙ୍କ ବହୁ ପୁରାତନ ପର୍ବ ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ:

ଢେଙ୍କାନାଳ, ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ, କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳ, କରମୂଳ, ରାମଚଣ୍ଡୀ, ରଣେଶ୍ୱର, ବଳଦେବ, ତଳମୂଳ, ବ୍ରାହ୍ମଣୀନଦୀ, ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ, ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ।

ଇତିହାସ କେବଳ ଅତୀତର ଇସ୍ତାହାର ନୁହେଁ, ଇତିହାସ ହେଉଛି ଦେଶ ନିର୍ମାଣର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାଦାନ। ଯେଉଁ ଜାତିର ଇତିହାସ ଯେତେ ସମୃଦ୍ଧ ସେ ଜାତି ସେତେ ଅଧିକ ବିକଶିତ ହୋଇପାରିବ। କାରଣ ଇତିହାସ ଆମକୁ ଠିକ୍ ଭୁଲ୍ ଶିଖାଏ। ଆମ ସମାଜକୁ ଉନ୍ନତିର ଦିଗ ଦେଖାଏ। ଭାରତର ଇତିହାସ ହିଁ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରାର ପରିଚୟ। ମନ୍ଦିର, ଗୁମ୍ଫା, ବୌଦ୍ଧସ୍ତୁପ ପ୍ରଭୃତିରେ ଚିତ୍ର ଓ ଅଭିଲେଖ ଆକାରରେ ଆମ ଇତିହାସ ବଞ୍ଚିରହିଛି। ଭାରତ ପରି ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ। ଅତୀତରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଓଡ଼ିଶା କଳିଙ୍ଗ, ଉଡ୍ର, ଉତ୍କଳ, କୋଶଳ, ତୋଷାଳୀ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲା।

ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକ ହୁଏନସାଂ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଭାରତ ଭ୍ରମଣରେ ଆସି ଓଡ଼ିଶା ଆସିଥିବାର ତାଙ୍କ ବିବରଣୀରୁ ଜଣାଯାଏ। ସେ ଦେଖିଥିବା ଓଡ଼ିଶା ସେତେବେଳେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା। ପ୍ରଥମେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ତାହା 'ଉଡ୍ର ଦେଶ' ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲା। ହୁଏନସାଂ ଏହାକୁ 'ଉଚ୍ଚ' ବୋଲି ନାମକରଣ କରିଛନ୍ତି। ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନର ବାଲେଶ୍ୱର, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, କଟକ ଓ ପୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହେଇଥିଲା। ଏହି ଦେଶରେ ସେ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ଏକଶତ ବୌଦ୍ଧ ବିହାର ଥିଲା। ହୁଏନସାଂ ଏଠାରେ ପୁଷ୍ପଗିରି ବିହାର (ପୁ- ସି- ପୋ- କି- ଲି) ଓ ଚରିତ୍ର ବନ୍ଦର ଦେଖିଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ବିବରଣୀରୁ ଜଣାଯାଏ। ଏହାପରେ ହୁଏନସାଂ କଙ୍ଗୋଦ ରାଜ୍ୟ ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14835243

Article No - BPP00256

ଯୋଗାଯୋଗ : ମଙ୍ଗରାଜ ମହାପାତ୍ର, ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ, ଓଡ଼ାପଡ଼ା ପଞ୍ଚାୟତ ସମିତି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ହିନ୍ଦୋଳରୋଡ଼, ଢେଙ୍କାନାଳ

Email: mangarajmohapatra1998@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-9260-7458

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୧୧.୯.୨୦୨୪	୧୦.୧୦.୨୦୨୪	୨୫.୧୧.୨୦୨୪	୧.୦୧.୨୦୨୫

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ମହପାତ୍ର, ମଙ୍ଗରାଜ ; ୨୦୨୫। ହଜିଯାଇଥିବା ଇତିହାସ: ବଞ୍ଚିରହିଥିବା ସଂସ୍କୃତି। ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୦, ସଂଖ୍ୟା : ୫; ପୃଷ୍ଠା :୪୩-୪୮।

ହୁଏନସାଂ ଏହି ରାଜ୍ୟକୁ 'କଙ୍ଗ୍- ଉ- ତୋ' ନାମରେ ନାମିତ କରିଛନ୍ତି। ଏହି ରାଜ୍ୟଟି ବର୍ତ୍ତମାନର ଚିଲିକାଠାରୁ ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ବୋଲି ଆଲୋଚକମାନେ ମତଦିଅନ୍ତି। ଏହି ରଜ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସମୁଦ୍ର ଓ ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତମାଳା ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା ବୋଲି ହୁଏନସାଂଙ୍କ ବିବରଣୀରୁ ଜଣାଯାଏ। ଏହାପରେ ହୁଏନସାଂ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ। ସେ ତାଙ୍କ ବିବରଣୀରେ କଳିଙ୍ଗର ନାମ 'କି- ଲିଙ୍ଗ୍- କିଆ' ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଏହି ରାଜ୍ୟର ସୀମା ମହେନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା। ଏଠାରେ ମହାଯାନୀ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର ଘଟିଥିଲା। ହୁଏନସାଂ ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ଦଶଟି ସଂଘାରାମ ଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି।[୧] ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟରେ କିନ୍ତୁ କଳିଙ୍ଗର ସୀମା ବର୍ତ୍ତମାନର ଭୁବନେଶ୍ୱରଠାରୁ ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ। କାରଣ ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ ପରେ ଶାସନଗତ ସୁବିଧା ପାଇଁ କଳିଙ୍ଗରେ ଦୁଇଟି ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ। ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଥିଲା 'ତୋଷାଳୀ'(ବର୍ତ୍ତମାନର ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟସ୍ଥ ଶିଶୁପାଳ ଗଡ଼) ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି 'ସମାପା' (ବର୍ତ୍ତମାନର ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ପୁରୁଷୋତ୍ତମପୁର ନିକଟସ୍ଥ ଜଉଗଡ଼)।[୨] ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଗଙ୍ଗା ନଦୀଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିଙ୍ଗର ସୀମା ବିସ୍ତୃତ ଥିବାର ମଧ୍ୟ ଜଣାଯାଏ। ହୁଏନସାଂ ତାଙ୍କ ବିବରଣୀରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ତାହା ହେଉଛି କୋଶଳ। ଏହି ରାଜ୍ୟଟି ବର୍ତ୍ତମାନର ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶା ଓ ପୂର୍ବ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା। ବର୍ତ୍ତମାନର ଢେଙ୍କାନାଳ ଅଞ୍ଚଳଟି ପ୍ରାଚୀନ ସମୟରେ ଉଡ୍ର ଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା।

ଶାସନଗତ ସୁବିଧା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ରାଜାମାନେ ନିଜର ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ କେତୋଟି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥିଲେ। ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ମଣ୍ଡଳ ରାଜ୍ୟ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲା। ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଅତୀତରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ମଣ୍ଡଳ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା। ଏହି ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- ୧- ଖିଞ୍ଜିଳି ମଣ୍ଡଳ, ୨- ଖିଜିଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳ, ୩- କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳ, ୪- ଯମଗର୍ତ୍ତ ମଣ୍ଡଳ, ୫- ଐରାବତ ମଣ୍ଡଳ, ୬- ବଣାଇ ମଣ୍ଡଳ, ୭- ଶ୍ୱେତକ ମଣ୍ଡଳ।[୩] ଐରାବତ ମଣ୍ଡଳର କିଛି ଅଞ୍ଚଳ ଓ କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳ ଅବିଭକ୍ତ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା।

ଢେଙ୍କାନାଳର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ :

ଢେଙ୍କାନାଳର ନାମକରଣ : ସ୍ଥାନୀୟ କିମ୍ୱଦନ୍ତୀରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଢେଙ୍କାନାଳର ରାଜପ୍ରାସାଦ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳଟି ଘଞ୍ଚ ଅରଣ୍ୟ ପରିବେଷ୍ଟିତ ଥିଲା। ଏଠାରେ ଧେନକଟା (ଢେଙ୍କା) ଶବର ଶାସନ କରୁଥିଲେ। ପ୍ରଥମେ ଭଞ୍ଜ ବଂଶର ରାଜା ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରି ତାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିଲେ। ଢେଙ୍କା ଶବର ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ କହିଯାଇଥିଲେ ଯେ, ଯଦି ତାଙ୍କ ନାମରେ ଶାସନ କରାନଯିବ ତେବେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅଞ୍ଚଳରେ କେହି ଶାସନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ। ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ ଏହି କଥାକୁ ପାଳନ କରିନଥିଲେ। ମାତ୍ର ହରିସିଂହ ବିଦ୍ୟାଧର ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କଲା ପରେ ଶ୍ରୀଧର ଭଞ୍ଜ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କୁ ଢେଙ୍କା ଶବର କହିଯାଇଥିବା କଥା ଶୁଣାଇଥିଲେ। ତେଣୁ ସମ୍ଭବତଃ ହରିସିଂହ ବିଦ୍ୟାଧର ଢେଙ୍କା ଶବରର ନାମ ଅନୁସାରେ ରାଜ୍ୟର ନାମ ଢେଙ୍କାନାଳ ରଖିଥାଇପାରନ୍ତି। ଏହି ଘଟଣାର ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ଖୋଜିଲେ ପାଠକେ ନିରାଶ ହେବେ। କାରଣ ଇତିହାସ ଅନୁଯାୟୀ ହରିସିଂହ ବିଦ୍ୟାଧର ଗଜପତି ମହାରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଓ ରାଣୀ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମଚାରୀ ଥିଲେ। ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ତାଙ୍କୁ କରମୂଳ ପାଟଣାର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ। ହରିସିଂହ ପ୍ରଥମେ କରମୂଳ ଓ ପରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନିଜ ଅଧୀନକୁ ଆଣିଥିଲେ। ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଣିଓହଳା ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଯେଉଁ ରାଜବାଟୀ ରହିଛି ତାହା ହରି ସିଂହ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ବୋଲି ଆଲୋଚକମାନେ କୁହନ୍ତି। ପଣ୍ଡିତ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ମିଶ୍ର ତାଙ୍କ ରଚିତ 'ଢେଙ୍କାନାଳର ଐତିହ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି' ପୁସ୍ତକରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି –"ଢେଙ୍କାନାଳର ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଶବରମାନେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ। ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଶବରମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ 'ଢେଙ୍କା ପୀଢ଼'ରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ସହର ଗଢ଼ି ଉଠିଛି। ପାଣିଓହଳା ପର୍ବତର ପାର୍ବତ୍ୟ ଉପତ୍ୟକାରେ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଢେଙ୍କାନାଳର ରାଜପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମିତ। ଏହାର ଅନତି ଦୂରରେ, ବର୍ତ୍ତମାନର ଜିଲ୍ଲାପାଳଙ୍କ ବାସଭବନ ସମ୍ମୁଖରେ ଶବରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଜଳାଶୟ ଗୋଡ଼ି ପୋଖରୀ ନାମ ଧରି ଶବର ସଭ୍ୟତାର ସାକ୍ଷୀ ରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ। ଏହି ଗୋଡ଼ି ପୋଖରୀରେ ପୂର୍ବ ହୁଡ଼ାରେ ଶବର ଆରାଧିତା ଦେବୀ ଜେନାଦେଇ ବିରାଜିତା। ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଏଠାରେ ଶବରପଲ୍ଲୀ ଥିବା ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ। ଏହି ଶବର ପଲ୍ଲୀଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ଢେଙ୍କାନାଳୀ, ଗୁଡ଼ିଆନାଳୀ, କଣ୍ଟାନାଳୀ, ଦୁଧିଆନାଳୀ, ଗୁଣ୍ଡିଚାନାଳୀ, ମଥୁରାନାଳୀ ଓ ଚାରନାଳୀ। ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ 'ଢେଙ୍କାନାଳୀ' ଥିଲା ମୁଖ୍ୟ ଶବରପଲ୍ଲୀ, ଯାହାର ଅବସ୍ଥିତି ଗୋଡ଼ିପୋଖରୀ ସନ୍ନିକଟରେ ଥିଲା। ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶବରପଲ୍ଲୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୁଡ଼ିଆନାଳୀ ସଂପ୍ରତି ଢେଙ୍କାନାଳ ସହରର ଏକ ୱାର୍ଡ଼ ଭାବେ ଏବଂ 'କଣ୍ଟାନାଳୀ' ବନମାଳୀ ପ୍ରସାଦ ନାମରେ ବିଦ୍ୟମାନ। ଏହି ଶବର ପଲ୍ଲୀରେ ରାଜୁତି କରୁଥିବା ଶବର ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ଢେଙ୍କା' ଅମିତ ବଳଶାଳୀ ଥିଲା। ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳର ସମସ୍ତ ଶବର ରାଜା ଢେଙ୍କା ଶବରର ଅଧୀନସ୍ଥ ଥିଲେ। ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ଅଷ୍ଟମ

ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶବରମାନେ ଢେଙ୍କାନାଳର ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳରେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ ହେଁ 'ଢେଙ୍କା' ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଥିଲା । ତାହାରି ନାମାନୁସାରେ ବଡ଼ ବସ୍ତିଟି ଢେଙ୍କାନାଳୀ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଥିଲା । ଢେଙ୍କାନାଳ ରାଜବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଉଦୀୟମାନ ହରି ବିଦ୍ୟାଧର ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ଢେଙ୍କା ଶବରର ରାଜଧାନୀ 'ଢେଙ୍କା' ପୀଢ଼ ସନ୍ନିକଟରେ ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କଲେ ଏବଂ ତାହାରି ନାମାନୁସାରେ ରାଜ୍ୟର ନାମ 'ଢେଙ୍କାନାଳ' ରଖିଲେ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁଯାୟୀ ଢେଙ୍କାପୀଢ଼ ସନ୍ନିକଟରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ବିଜ୍ଞାନ ଉପବନ ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମରେ ଥିବା ବୃହତ୍ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡକୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଢେଙ୍କା ମୁଣ୍ଡ ପଥର କହୁଛନ୍ତି ।[୪] ଢେଙ୍କାନାଳର ନାମକରଣ ସହିତ ଢେଙ୍କା ଶବରର ସମ୍ପୃକ୍ତି ରହିଛି ଏକଥାକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ଢେଙ୍କାନାଳର ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରାଚୀନ ନଗର

କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳ: ବର୍ତ୍ତମାନର ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲା ଓ ଅନଗୁଳ ଜିଲ୍ଲାର ତାଳଚେର ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ କୋଦଳକ ମଣ୍ଡଳ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା କୋଦାଳକ ନଗରୀ । ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନର କୁଆଲୋ ଗ୍ରାମ ବୋଲି ଆଲୋଚକମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ଏହି କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳରେ ଶୁଳ୍କୀ ବଂଶର ରାଜାମାନେ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ଏମାନେ ଯାଜପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଶାସନ କରୁଥିବା ଭୌମ୍ୟକର ରାଜାମାନଙ୍କର କରଦ ରାଜା ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିପାରୁଥିଲେ । ଏହି ବଂଶର ପ୍ରଥମ ରାଜା ଥିଲେ କାଞ୍ଚନ ସ୍ତମ୍ଭ । ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲେ କଳହସ୍ତମ୍ଭ । କଳହସ୍ତମ୍ଭଙ୍କ ପୁତ୍ର ରଣସ୍ତମ୍ଭ ଭୌମ୍ୟବଂଶର ସାମନ୍ତ ରାଜା ଥିଲେ । ସେ ଭୌମ୍ୟବଂଶର ରାଜା ତୃତୀୟ ଶୁଭକର ଦେବଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓ ସାମନ୍ତ ଥିଲେ । ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ମହାଭାରତର ସଭାପର୍ବରେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ରଣସ୍ତମ୍ଭ ଗଡ଼ର ରାଜା ବୀରବରଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ପୁନଶ୍ଚ ରଣସ୍ତମ୍ଭ ରାଜ୍ୟର ଇଷ୍ଟଦେବୀ ଭାବରେ ହିଙ୍ଗୁଳାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି ।

"ଚଳଇ ଧନୁର୍ଜୟେ ରୁଦ୍ରପାଦ ଗଙ୍ଗାତୀରେ
ପ୍ରବେଶ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଯାଇଂ ରଣସ୍ତମ୍ଭ ରାଜ୍ୟରେ ।
ବୀରତୂର ଶବଦ ବଜାଇ ଫାଲଗୁନି
ଗଣସ୍ତମ୍ଭ ଗଡେ ଯାଇଂ ପ୍ରବେଶ ରୟଣୀ ।
ସେ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ବୀରବର ଚକ୍ରବ୍ରତୀ
ବଡ଼ାଇ ପ୍ରତାପୀ ସେ ଉତ୍ତର କୋଶଳେ ମହାଛତ୍ରୀ
ସେ ଗଡ଼ ଭିତରେ ଯେ ବିଜୟେ ହିଙ୍ଗୁଳା
ଯୋଗ୍ନୀ ମାତାଙ୍ଗୀ ସେ ପ୍ରସନ୍ନେ ମହାଖଳା ।"
(ସାରଳା ମହାଭାରତ, ସଭାସଭାପର୍ବ)

ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପର୍ବରେ ମଧ୍ୟ ରଣସ୍ତମ୍ଭ ଓ ହିଙ୍ଗୁଳାଙ୍କ ନାମ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ହିଙ୍ଗୁଳା ବର୍ତ୍ତମାନର ତାଳଚେର ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତ୍ରୀଦେବୀ ଅଟନ୍ତି ଏବଂ ରଣସ୍ତମ୍ଭଙ୍କ ସମୟ ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ତମ୍ଭେଶ୍ୱରୀ ଉପାସନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇସାରିଥିଲା । ରଣସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ଥାନୀୟ ଧେକଟା(ଢେଙ୍କା) ନାମକ ଶବରକୁ ପରାସ୍ତ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଏହି ଧେକଟା ବା ଢେଙ୍କା ଶବରର ନାମରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ରଜ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

କରମୂଳ ନଗରୀ : ଅବିଭକ୍ତ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରାଚୀନ ନଗରୀ ହେଉଛି କରମୂଳ । ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନର ଯୋରନ୍ଦାଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଦଶ କି.ମି ଦୂରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ବଣିଆପଡ଼ା, ଅଡିଣ୍ଡା(ଆୟ ତଣ୍ଡ), ହଦଗଡ଼, ନାଗାନା ନଗରୀ ପ୍ରଭୃତିର ସାମନ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଅଧୀନକୁ ଆଣି ହରିସିଂହ ବିଦ୍ୟାଧର ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ କରମୂଳ ନଗରୀର ଶାସନ ଭାର ନିଜ ହାତକୁ ନେଇଥିଲେ । ଏଠାରେ ଥିବା ଦୌଡେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ମନ୍ଦିର ଏହାର ପ୍ରାଚୀନତାର ପ୍ରମାଣ ବହନ କରେ । କୁହାଯାଏ ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜା ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ବ୍ରହ୍ମ ହତ୍ୟା ପାପରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ ପବିତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମୀ(ବ୍ରାହ୍ମଣୀ) ନଦୀ କୂଳରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଶିବ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କରମୂଳର ଦୌଡେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ମନ୍ଦିର ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ମନ୍ଦିରଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ନଦୀ ଗର୍ଭରେ ଲୀନ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି । ଏହି ମନ୍ଦିର ପରିସରରୁ ମିଳିଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ଅଷ୍ଟମ, ନବମ ଶତାବ୍ଦୀର ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଏହି କରମୂଳ ନଗରୀଠାରୁ କିଛି ଦୂରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଭୁବନ ଗ୍ରାମ ଅବସ୍ଥିତ । ପୁନଶ୍ଚ ଏହିଠାରୁ କଟକ ଓ ଯାଜପୁର ଜିଲ୍ଲାକୁ ଯିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ରାସ୍ତା ରହିଛି । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ ଯୋଗାଯୋଗର ମାଧ୍ୟମ ସାଜିଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଯେ, ପ୍ରାଚୀନ ଜନବସତି ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା ଏକଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଇପାରେ ।

ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ: ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର କଥା ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳ, ଢେଙ୍କାନାଳର କଥା ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ମାତ୍ର ଭୌମ୍ୟକରମାନଙ୍କଠାରୁ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ସମୃଦ୍ଧଶାଳୀ ନଗର ଭାବରେ ପରିଚିତ ଥିବା ଭୀମନଗର ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଆଲୋଚନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କିନ୍ତୁ ଏହି ନଗର ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ଏହି ସମୃଦ୍ଧଶାଳୀ ନଗରଟି ବର୍ତ୍ତମାନର ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଓଡ଼ାପଡ଼ା ବ୍ଲକ୍ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଧଳପୁର, ନାଧରା ଓ ଏକଘରିଆ ଗ୍ରାମର ସୀମାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ

ନଦୀକୂଳରେ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା। ଅଷ୍ଟମ ନବମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଭୌମକରମାନେ ଯାଜପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଶାସନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସମ୍ଭବତଃ କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳ ଓ ହିନ୍ଦୋଳ ଅଞ୍ଚଳର ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ପାଇଁ ଏହିଠାରେ ଏକ ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ। ଏହି ଭୌମ୍ୟନଗରୀ ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜା ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବଙ୍କ ଶାସନ ସମୟରେ ଭୀମନଗର ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇଥିଲା। ମାଦଳାପାଞ୍ଜିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ଏହି ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟରୁ ଯାଇ ଚୌଦ୍ୱାର କଟକରେ ଶାସନ ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି –"ଏ ଉତ୍ତାରେ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବଙ୍କ ସାନଭାଇ ଭୀମ ପରିରାଏଙ୍କୁ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟୁଂ ଆଣି ରାଜା କଲେ। ଏ ଦୁତି ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ହୋଇଲେ।"(୫) ଏହି ରାଜାଙ୍କ ସମୟରେ ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା ଚୌଦ୍ୱାର କଟକ। ବାରବାଟୀଠାରେ ଏହି ରାଜା ନୂତନ ରାଜଧାନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ। ପୁନଶ୍ଚ ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିରେ ଏହି ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ରାଜା, ମହାରାଜାମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଆଦେଶବାଣୀ ଶୁଣାଇବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭୀମନଗରର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି। "ପୂର୍ବଦିଗେ ଅର୍କକ୍ଷେତ୍ର ସୋମୋଦ୍ର ତୀରଠାରୁ ପଶ୍ଚିମେ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ସରିକି ଦକ୍ଷିଣେ ଆଏ ହେଉଥିଲା। ପଶ୍ଚିମେ ଆଏ କଲୁ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟଠାରୁ ବଉଦ ସୀମା ସୁନୁପୁର ସରିକି।"(୬) ଚୌଦ୍ୱାର କଟକର ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲା ଅବସ୍ଥିତ। ତେଣୁ ମାଦଳା ପାଞ୍ଜିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ଯେ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀକୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା, ଏକଥାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ପାରେ।

ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟର ଲୋକମାନେ ସଭ୍ୟ, ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଜ୍ଞାନବନ୍ତ ଥିଲେ। ଗୁରୁ, ବୈଷ୍ଣବ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ। ଏମାନଙ୍କ ଭାଷା ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ (ବର୍ତ୍ତମାନର ହିନ୍ଦୋଳ, ଅନୁଗୁଳ ଜିଲ୍ଲାର ତଳମୂଳ ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳ ପୂର୍ବେ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ଦେଶ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲା) ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକମାନଙ୍କ ଭାଷା ଅପେକ୍ଷା ଉନ୍ନତ ଥିଲା। ବର୍ତ୍ତମାନ ଢେଙ୍କାନାଳର ରାଜବାଟୀ ନିକଟରେ ଥିବା ବଳଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିମା ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି, ସେ ପ୍ରଥମେ ତଳମୂଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ପୂଜା ପାଉଥିଲେ। ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସେ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟରେ ପୂଜା ପାଇଲେ। ସେତେବେଳକୁ ବ୍ରାହ୍ମୀ(ବ୍ରାହ୍ମଣୀ) ନଦୀ କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଭୀମନଗରରେ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ରହୁଥିଲେ। ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ବିୟୋଗ ପରେ ସେ ଯେତେବେଳ ଏଠାରୁ ଚୌଦ୍ୱାର କଟକକୁ ରାଜା ହେବା ପାଇଁ ଗଲେ, ସେତେବେଳେ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟ ବଳଦେବଙ୍କୁ ହାତୀପିଠିରେ ବସାଇ ନେଉଥିଲେ। ମାତ୍ର ପ୍ରଭୁ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ଅଞ୍ଚଳ ଛାଡ଼ି ଯିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ରାଜାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ କରି କହିଲେ। ଏହାପରେ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ବଳଦେବ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଢେଙ୍କାନାଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ଛାଡ଼ିଦେଇଗଲେ। ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ହରିସିଂହ ବିଦ୍ୟାଧର ଢେଙ୍କାନାଳ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ସେଠାରେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରି ବଳଦେବଙ୍କୁ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କଲେ। ଏହି କଥାଟି 'ବଳଭଦ୍ରବୋଲି'ରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ।

"ଭୀମନଗ୍ରି କୋଟ ବ୍ରାହ୍ମୀନଦୀ ତଟ ସେହିଠାରେ ବିଜେ କଲେ
ସେହିଠାରେ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବ ବୋଲି ରାଜା ଏକ ଥିଲେ ରହି
ସେ ସ୍ଥାନେ ପଥର ମଣ୍ଡପ ତୋଳାଇ ବିଜେ କଲେ ତହିଁ।
ତାଙ୍କର ମନ ଜାଣନ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଏଠାରେ ରହିବ ନାହିଁ
ରାତ୍ର ଅର୍ଦ୍ଧମାନେ ରାଜାକୁ କହିଲେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଯାଅ ତୁହି।
ଏଥି ଉତ୍ତାରେ କେତେ ଦିନ ଅନ୍ତରେ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ନୃପତି
ଓଡ଼ିଶାକୁ ରାଜା ହୋଇବାକୁ ଗଲା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସଙ୍ଗତେ ଘେନି।"(୭)

ସମ୍ଭବତଃ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ କହିଲେ ମୁଖ୍ୟତଃ କଟକ, ଯାଜପୁର, ଖୋର୍ଦ୍ଧା, ପୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳକୁ ବୁଝାଉଥିଲା ଏବଂ ଢେଙ୍କାନାଳ, ଅନୁଗୁଳ, ଓ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର କିଛି ଅଞ୍ଚଳକୁ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା। ଏଠାରେ ଯେଉଁ 'କୋଟ' ଶବ୍ଦର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଅଛି ତାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଦୁର୍ଗ। ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ସମ୍ରାଟ ଗଜପତି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଶାସନ ସମୟରେ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ତାଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା। ଆଲୋଚକ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ରଚିତ 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦି ପର୍ବ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି।(୮)

ଏହି ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକଘାରିଆ ଗ୍ରାମରେ ମଧ୍ୟଯୁଗର ବହୁ ପରିଚିତ କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ବାସ କରୁଥିଲେ। ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ଆଲୋଚକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି। ମାତ୍ର 'ରସବିନୋଦ' ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଜଳେଶ୍ୱର ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆସି ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଏକାଘରିଆ ଗ୍ରାମରେ ବାସ କରୁଥିଲେ।

"ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯୋଡ଼ିବାର ବେଳେ
ଘର ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ କୂଳେ।
କନକେଶ୍ୱର ଲିଙ୍ଗ ପାଶ।
ଏକ ଘରିଆ ନାମେ ଦେଶ।
ତହିଁ ମୋହର ନିଜ ସ୍ଥିତି
କରୁଣା କଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି।" (ରସବିନୋଦ)

ପୁନଶ୍ଚ କବି ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ହଦଗଡ଼ର ରାଜା ବଳରାମ ସାମନ୍ତସିଂହାରଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସମୟରେ ଭୀମନଗରର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି।

"ଭୀମ ଯେ ନଗ୍ରି ଦଣ୍ଡପାଟ
ତହିଁକି ଚାରି କୋଶ ବାଟ।

ସେ ହଦଗଡ଼ କରି ଘର
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବିଦ୍ୟାଧର ।
ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅନୁପମ
ଯୁକତେ ନୀଳକଣ୍ଠ ନାମ ।
x x x
ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅନୁପମ
ମୁକତେ ବଳରାମ ନାମ ।"(ରସବିନୋଦ)

ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ବଂଶରେ ବଳରାମ ସାମନ୍ତ ସିଂହାର ବୋଲି ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ । ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ସେହି ରାଜାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ରସବିନୋଦ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବି ଯେଉଁ ଏକଘରିଆ ଗ୍ରାମ, କନକେଶ୍ୱର ଶିବ ଲିଙ୍ଗ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଓଡ଼ାପଡ଼ା ବ୍ଲକ୍ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକଘରିଆ ଗ୍ରାମ ଅଟେ । ଏହି ଗ୍ରାମଟି ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ କବିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ କନକେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ମନ୍ଦିର ରହିଛି । ଏହି ମନ୍ଦିରଠାରୁ ଦୁଇ କି.ମି ଦୂରରେ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ରାମଚଣ୍ଡୀ ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ ଏବଂ ରାମଚଣ୍ଡୀ ମନ୍ଦିରର ପଶ୍ଚିମକୁ ଭୀମନଗର ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା ।

ଢେଙ୍କାନାଳର ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତି:

ଗୋଟିଏ ଜାତିର ପରିଚୟ ତା'ର ଇତିହାସ ଓ ସଂସ୍କୃତିରୁ ମିଳିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳର ସଂସ୍କୃତି ଭିତରେ ଭିନ୍ନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ମାତ୍ର ସ୍ୱଭାବତଃ ସଂସ୍କୃତି ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ଅଟେ । ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ କେବଳ ଏହା ବଦଳି ଥାଏ । ଢେଙ୍କାନାଳ ଏକ ଅରଣ୍ୟ ପରିବେଷ୍ଟିତ ଅଞ୍ଚଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦ୍ରାବିଡ ସଂସ୍କୃତିର ମିଶ୍ରଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଛି । କାରଣ ଢେଙ୍କାନାଳର ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡ଼ିକରେ ନାଗ ଉପାସନା ସହିତ ଶବରମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ପୂଜା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ସେହିପରି ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀକୂଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ବୌଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ମିଳିଛି, ଯାହା ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଭୁବନ ଗ୍ରାମଠାରୁ ତାଳଚେର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ ଅବବାହିକାରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରାଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । କୁଆଳୋ (କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳ)ର ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁ ମନ୍ଦିର, କପିଳାସର ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମହାଦେବ ମନ୍ଦିର, ଭୁବନର ବୃଦ୍ଧେଶ୍ୱର, ମାର୍ଥାପୁର ଶାସନର ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର, କରମୂଳର ଦୌଡେଶ୍ୱର, ଧଳପୁରର ରଣେଶ୍ୱର, ଏକଘରିଆର କନକେଶ୍ୱର, କମଳାଙ୍ଗର କମଳେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ମନ୍ଦିର ଢେଙ୍କାନାଳର ଶୈବସଂସ୍କୃତିର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ।

ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ମାଟିରେ ଶୈବ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ସଂସ୍କୃତିର ମିଳନ ଘଟିଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଉପତ୍ୟକାର ସରାଙ୍ଗ ଓ ଭୀମକାଣ୍ଡଠାରେ ନିର୍ମିତ ବିଶାଳକାୟ ବିଷ୍ଣୁମୂର୍ତ୍ତି ଏହି ସମୟର କୀର୍ତ୍ତୀ । ଶୈବ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ସଂସ୍କୃତିର ମିଳନାତ୍ମକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ସୋମବଂଶୀ ରାଜା ଚନ୍ଦ୍ରକେଶରୀ ଚାନ୍ଦପୁର (ଚନ୍ଦ୍ରପୁର) ଠାରେ ଏକ ହରିହରମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମନ୍ଦିରଟି ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲେ ହେଁ ହରିହର ମୂର୍ତ୍ତି ଅଦ୍ୟାବଧି ନାଧରା ରାମଚଣ୍ଡୀ ପୀଠରେ ବିରାଜିତ । କପିଳାସ ପୀଠରେ ମଧ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରକେଶରୀ ପ୍ରଥମ ଶିବମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ପୂର୍ବକ ହରିହର ଉପାସନା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ।[୯] ଢେଙ୍କାନାଳରେ ହରିହର ଉପାସନା ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ ଅବବାହିକା ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ଢେଙ୍କାନାଳରେ ଶାକ୍ତ ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ସମୟରୁ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଆସୁଛି । ନାଧରାର ରାମଚଣ୍ଡୀ, କୁଆଳୋ ଗ୍ରାମର ସ୍ତମ୍ଭେଶ୍ୱରୀ, କପିଳାସର ପାର୍ବତୀ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ, ଢେଙ୍କାନାଳର ଜେନାଦେଈ, ମାର୍ଥାପୁରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଦେବୀ, ଶିବୁଳାଗଡ଼ରେ କାଳୁଣୀ ପ୍ରଭୃତି ଶକ୍ତିପୀଠ ସଂସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ଢେଙ୍କାନାଳ ମାଟିରେ ଶାକ୍ତ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରସାର ଘଟିଥିଲା ।[୧୦] ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଶୈବ ଓ ଶାକ୍ତ ସଂସ୍କୃତିର ପରିଚୟ ମୁଖ୍ୟତଃ କପିଳାସ, କୋଦାଳକ ନଗରୀ, ଭୀମନଗରୀ ଓ କରମୂଳ ନଗରୀ ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳରୁ ମିଳିଥାଏ ।

ଭୀମନଗରର ପ୍ରାଚୀନ ପର୍ବ: ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ

ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଶାକ୍ତ ପରମ୍ପରା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ପ୍ରାଚୀନ ଭୀମନଗରର ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ ପର୍ବ ସମ୍ପର୍କରେ ପାଠକେ ଜାଣିବା ଉଚିତ ମନେକରି ଏଠାରେ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କରାଯାଉଛି । ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିପୀଠରେ ପ୍ରାୟ ସମାନ ରୀତିରେ ପାଳନ କରାଯାଇଥାଏ । ଭୀମନଗରଗଡ଼ର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ହେଉଛନ୍ତି ମା'ରାମଚଣ୍ଡୀ । ଏହି ମନ୍ଦିରଟି ସମ୍ପ୍ରତି ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଓଡ଼ାପଡ଼ା ବ୍ଲକ୍ ଅନ୍ତର୍ଗତ ନାଧାରା ଗ୍ରାମ ନିକଟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀକୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ପଶ୍ଚିମକୁ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳରେ ମା'ସ୍ତମ୍ଭେଶ୍ୱରୀ, ଯାଜପୁରରେ ମା'ବିରଜା ଓ ଭୀମନଗରରେ ମା'ରାମଚଣ୍ଡୀ ଗଡ଼ର ଇଷ୍ଟଦେବୀ ଭାବେ ପୂଜାପାଉଥିଲେ ।

ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ ମା'ରାମଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ପର୍ବ ଅଟେ । ଏହି ପର୍ବ ସମ୍ପର୍କରେ ରାମଚଣ୍ଡୀ ମନ୍ଦିରର ମୁଖ୍ୟପୂଜକ ବାଙ୍କନିଧି ମହାପାତ୍ର କୁହନ୍ତି –"ରାଜାରାଜୁଡ଼ା ଅମଳରୁ ମା'ରାମଚଣ୍ଡୀଙ୍କ ଠାରେ ଷୋଳ ଉପଚାର ପୂଜା ପାଳନ ହୋଇଆସୁଛି । ମୂଳାଷ୍ଟମୀ ଠାରୁ ଦଶହରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମା'ଙ୍କର ପୂଜା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ମୂଳାଷ୍ଟମୀ ଦିନ ମା'ରାମଚଣ୍ଡୀ ଧଣ୍ଡା (ବାଉଁଶରେ ତିଆରି ଦେବୀଙ୍କ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତୀକ)

ଆକାରରେ ସ୍ଥାନୀୟ ମୃଦଙ୍ଗାପଲ୍ଲୀ ଗ୍ରାମକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥାନ୍ତି। ଏହି ଗ୍ରାମର ଦେବୀ ଘର (ଖଣ୍ଡା ଘର) ଠାରେ ମା'ଙ୍କୁ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରାଯାଏ। ଏହି ଦେବୀ ଘରେ ଦୁଇ ପତ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ଖଣ୍ଡା ରହିଛି। ପ୍ରଥମ ପତ୍ରରେ ଚାରିଜଣ ଦେବୀ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ରରେ ଚାରି ଜଣ ଦେବୀ ପୂଜା ପାଆନ୍ତି। ଦେବୀମାନଙ୍କୁ ୧୦୮ ଚାଉଳ ପୁଞ୍ଜି ଅର୍ପଣ କରାଯାଇଥାଏ। ମୂଳାଷ୍ଟମୀ ପୂର୍ବରୁ ଦେବୀ ଶୟନ କରିଥାନ୍ତି। ମୂଳାଷ୍ଟମୀ ଦିନ ଦେବୀ ନିଦ୍ରାରୁ ଜାଗ୍ରତ ହେବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ୧୦୮ ଗରା ପାଣିରେ ସ୍ନାନ କରାଯାଇ ନିକଟସ୍ଥ ମୃଦଙ୍ଗାପଲ୍ଲୀ ଗ୍ରାମକୁ ନିଆଯାଏ। ମୂଳାଷ୍ଟମୀରୁ ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମା'ରାମଚଣ୍ଡୀ ମୃଦଙ୍ଗାପଲ୍ଲୀର ଦେବୀ ଘର ବା ଖଣ୍ଡା ଘରଠାରେ ପୂଜା ପାଆନ୍ତି। ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ ଦିନ ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରୀରେ ମା'ରାମଚଣ୍ଡୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଧଳପୁର ଗ୍ରାମର ସୀମାନ୍ତରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀକୂଳରେ ଥିବା ରଣେଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି। ଶୀତଳ ଷଷ୍ଠୀରେ ଶିବ ବିବାହ ନିମନ୍ତେ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥାଆନ୍ତି। ମାତ୍ର ଭୀମନଗରୀର ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ ପର୍ବରେ ମା'ରାମଚଣ୍ଡୀ ଶିବଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି। ଏହାକୁ ଲୋକମାନେ ଶିବ ଓ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ବିବାହ ପର୍ବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥାନ୍ତି। ମାତ୍ର ଏହା ବିବାହ ନୁହେଁ ଏହା ଭଗବାନ ଶିବ ଓ ମା'ରାମଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ମିଳନର ପର୍ବ ଅଟେ।"[୧୧] ଏହି ଦିନ ଦୂରଦୂରାନ୍ତରୁ ଭକ୍ତମାନେ ମାନସିକ ରଖି ରଣେଶ୍ୱର ଓ ରାମଚଣ୍ଡୀଙ୍କ ମିଳନକୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ଆସିଥାନ୍ତି। ଏହି ପର୍ବ କେବେଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ। ତେବେ ଏହା ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଆସୁଛି ବୋଲି ରାମଚଣ୍ଡୀ ଓ ରଣେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ପୂଜକମାନେ କହିଥାନ୍ତି।

ଉପସଂହାର:

ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ ଅବିଭକ୍ତ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ରହିଛି। ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ ଅବବାହିକାରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଅରଣ୍ୟ ପରିବେଷ୍ଟିତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶ ଘଟିଥିଲା। ଏବେ ମଧ୍ୟ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶବର, ଗଣ୍ଡ, ଡମ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକମାନେ ବସବାସ କରୁଛନ୍ତି। ଏମାନେ ଯେ ଦିନେ ଢେଙ୍କାନାଳରେ ଶାସନ କରିଥିଲେ ତାହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଉଦାହରଣ ହେଉଛନ୍ତି ଢେଙ୍କା ଶବର। ଯାହାଙ୍କ ନାମରେ ଗଢା ହୋଇଛି ଆଜିର ଢେଙ୍କାନାଳ। ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଧଳପୁର ଗ୍ରାମ, ପାଟରପଦା ଗ୍ରାମ, କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳର କୁଆଳୋ ଓ ତାଳଚେର ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳରୁ ପ୍ରାଚୀନ ସନନ୍ଦ, ତାମ୍ରଫଳକ ଓ ପୁରାତନ ସାମଗ୍ରୀ ଆବିଷ୍କାର ହୋଇଛି। ତେଣୁ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଏକ ସମୃଦ୍ଧମୟ ଇତିହାସ ରହିଛି, ଏକଥାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ।

ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ବଦଳି ଗଲାଣି ଭୂମିରୂପ। ହଜିଗଲାଣି ଅତୀତର ସେହି ଗୌରବମୟ ଇତିହାସ। ଯେଉଁ ଭୀମନଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ଦିନେ ଅତୀତ ଉତ୍କଳର ଗୌରବମୟ ଇତିହାସର ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ଥିଲା ସେ ଆଜି ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ। କୋଦାଳକ ମଣ୍ଡଳ ଓ କରମୂଳ ନଗରୀର ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ସମାନ। ଏବେବି ଏହି ପବିତ୍ର ମାଟିକୁ ଆଡେଇ ଦେଖିଲେ ଦିଶିଥାଏ ତା'ର ଇତିହାସ। ଇତିହାସ ଲୁଚି ଯାଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ମରି ନାହିଁ। ବଞ୍ଚିରହିଛି କିନ୍ତୁ ସଂସ୍କୃତି। ଏହି ସଂସ୍କୃତି ହିଁ ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛି। କେବଳ ଢେଙ୍କାନାଳ ନୁହେଁ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳର ଗୌରବମୟ ଐତିହ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ରହିଛି। ଏସବୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଗବେଷଣା ଓ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ପାରିଲେ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିପାରିବ, ଯାହା ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସକୁ ଆବଶ୍ୟକ ପଡିଲେ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଦେବ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ସାହୁ, ଡକ୍ଟର ଯଜ୍ଞ କୁମାର, ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ (ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ), କଟକ,ନାଳନ୍ଦା, ପୃ-୭-୮, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୮୭।

୨. ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରୀତିଶ,(ସମ୍ପାଦନା), ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଆମ ଓଡ଼ିଶା, ପୃ-୨୧, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ୨୦୧।

୩. ସେହିଠାରେ, ପୃ -୫୪।

୪. ମିଶ୍ର ପଣ୍ଡିତ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ,ଢ଼େଙ୍କାନାଳର ଐତିହ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି, କଟକ, ପ୍ରାଚୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, ପୃ -୨୭-୨୮, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୨୦୧୨।

୫. ମହାନ୍ତି ଡକ୍ଟର ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ,(ସମ୍ପାଦନା), ମାଦଳାପାଞ୍ଜି, ପୃ-୧୮, ପ୍ରାଚୀ ସମିତି,୧୯୩୨, ପୁନର୍ମୁଦ୍ରଣ, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ,୨୦୦୧।

୬. ସେହିଠାରେ, ପୃ- ୧୯-୨୦।

୭. ଜେନା ଶ୍ରୀସୁରେଶଚନ୍ଦ୍ର,(ସମ୍ପାଦନା), ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ସାହିତ୍ୟ(ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ),ଭୁବନେଶ୍ୱର, ସଂସ୍କୃତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ, ପୃ-୨୪୦, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୮୮।

୮. ମହାନ୍ତି ସୁରେନ୍ଦ୍ର, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦି ପର୍ବ, ପୃ-୧୫୨,କଟକ, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ୍ ଷ୍ଟୋର, ଅଷ୍ଟମ ସଂସ୍କରଣ ୨୦୦୪।

୯. ମିଶ୍ର ପଣ୍ଡିତ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ,ଢ଼େଙ୍କାନାଳର ଐତିହ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି, କଟକ, ପ୍ରାଚୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, ପୃ -୩୨୮, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୨୦୧୨।

୧୦.ସେହିଠାରେ, ପୃ -୩୨୭।

୧୧.ଭୀମନଗର ରାମଚଣ୍ଡୀ ମନ୍ଦିରର ମୁଖ୍ୟପୂଜକ ବାଙ୍କନିଧି ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତକାର।

❖ ❖ ❖